
KESZLER BORBÁLA

MELYIK A HELYES MEGOLDÁS? AZ A/AZ, E/EZ MUTATÓ NÉVMÁS + NÉVUTÓS KAPCSOLATOK HELYESÍRÁSÁRÓL

Ha olvasgatjuk a helyesírási szabályzatot, gyakran találkozunk kétféle írásmóddal. Például: *rosszul esik*, de: *rosszulesik*, *tovább tanul*, de *továbbtanul*. A kétféle írásmód között jelentésbeli különbség van: *Rosszul esett*, és eltörte a lábát, de: *Rosszulesett*, hogy elfelejtette a névnapomat. Vagy: *Este tovább tanult*, mint ahogy tervezte, de: *A fiam tervezi*, hogy *továbbtanul*. Világos, hogy a két első mondat *rosszul* és *tovább* szava az állítmányhoz kapcsolódó (mód-, illetve idő-) határozó. A másik két mondatban ugyanezek a szavak az igével szemantikai egységet alkotnak. A *rosszulesett* azt jelenti, hogy megbántódott, nem örült annak, amit hallott vagy tapasztalt; a *továbbtanul* pedig azt, hogy a tanulmányokat magasabb szinten kívánja folytatni. De természetesen lehetne sorolni még a további eseteket is, például: az édesanyámat *ápoló nő* nagyon lelkiismeretes; de: az *ápolónőknek* sokat kell éjszakázniuk. Ilyenkor a jelentés dönti el, hogy melyik írásmódot kell választani.

Sok bizonytalanságot okoz azonban a mutató névmás + névutó kapcsolatok írása, különösen azért, mivel ezek írásával kapcsolatban a helyesírási szabályzat és a szótár sem ad feleletet minden lehetséges típusra.

A Magyar helyesírási szótárból (MHSz.²⁰¹⁷) kigyűjtöttem 32 *az* + névutós és 32 *ez* + névutós esetet, és megpróbáltam ezek írásával kapcsolatban valamilyen eddig ki nem mondott grammatikai alapú szabályt megállapítani. Kihagytam a vizsgálatból az *-n* ragos mutató névmás + névutós kapcsolatokat (pl.: *azon + felül*, *azon + kívül*, *ezen + felül*, *ezen + kívül*). Nehézséget okozhat azonban a szótár használója számára az, hogy nem minden mutató névmás + névutó kapcsolatnál van feltüntetve minden lehetséges típus írásmódja.

A vizsgált esetek: *a/az*, *e/ez* + *felé*, *felett*, *felől*, *fölé*, *fölül*, *helyett*, *köré*, *körül*, *közé*, *közben*, *között*, *közül*, *mellé*, *mellett*, *mellől*, *miatt*, *mögé*, *mögött*, *mögül*, *nélkül*, *szerint*, *alá*, *alatt*, *alól*, *által*, *elé*, *ellen*, *elől*, *előtt*, *íránt*, *óta*, *után*.

Az *a/az*, *e/ez* + névutós kapcsolatok közös szabályai

Fő, általános szabályként megállapítható, hogy ha az ilyen kapcsolatok kijelölő jelző szerepét töltik be, akkor a mutató névmást külön kell írni a névutótól, például: *a felé a ház felé*, *a miatt a hiba miatt*, *e mellett a ház mellett*, *e szerint a hír szerint* stb. Ezt az írásmódot minden esetben feltünteti a szótár. Hasonlóan a különírás helyes a kizáró ellentétes mellérendelésben is: *a közben* érkezett meg, nem *előtte*; *a felől* jött, nem *e felől*. Ezt a típust csupán két esetben említi a szótár, bár

más mutató névmás + névutós kapcsolatnál is érvényes ez a szabály, például: ne *a közé*, hanem *e közé* tegyed; nem a szekrényben, hanem *az alatt* találsz meg; *az ellen* harcolunk, nem ellenetek. Ugyancsak a különírás helyes olyan kapcsolatos mellérendelésekben, ahol a második tagmondat mutató névmása az első mondat egy főnévére utal vissza: ott az a fa, *az alatt* találsz meg; itt egy fa, *ez alatt* megpihenhetünk; volt ott egy fa, *a köré* telepedtek le; ott egy oszlop, *a mellé* állhatsz; de ez még a reklám, *ez után* következik a film. Az összesen 64 mutató névmás + névutós kapcsolat közül csak ebben az öt esetben szerepel ilyen jellegű példa a szótárban, bár egyéb esetekben is érvényes ez a szabály, például: nem találom a napszemüvegemet, *a nélkül* fogunk elmenni; itt egy kapu, *az elé* álljatok; rossz ez a szabály, *ez ellen* kell harcolni stb.

Kizárólag az az + névutós esetekre vonatkozó szabályok

Az *az* mutató névmás + névutó esetében, ha az *az* utalószóként szerepel a főmondatban, akkor egybe kell írni, ha *hogy* kötőszós mellékmondat követi, például: jó úton halad *afelé*, *hogy...*; *aköré* csoportosította, *hogy...*; *anélkül*, *hogy* szólt volna stb. Erről az esetről a szótár 13-szor emlékezik meg.

Ha azonban az *az* + névutós utalószós főmondatot vonatkozó névmási kötőszós mellékmondat követi, akkor a különírás helyes. Erre az esetre csupán egy példát találtam a szótárban (*a végett* jött, amit itt felejtett), pedig ez is általános szabálynak tűnik, például: *a helyett* jött, aki megbetegedett; *az iránt* érdeklődött, aki tegnap itt járt; *az alatt* történt, amikor nem volt otthon.

Az *az* + névutós kapcsolatok néha határozószóvá/határozószói névmássá, illetve mellérendelő kötőszóvá váltak. Ilyenkor az egybeírás helyes: *azelőtt* (= korábban) több gondom volt; tehetséges, *amellett* (= sőt) szorgalmas is stb.

Az ez + névutós esetek külön típusai

Az *ez* + névutós kapcsolatok már gyakrabban válnak határozószóvá/határozószói névmássá és kötőszóvá. Ilyenkor az egybeírás helyes: *efelé* tart a fejlődés; *efelett* nincs vita; *efelől* nyugodt vagyok; *efölött* nincs vita; játszol, *ehelyett* tanulhatnál; olvasott, de *eközben* a rádióra is figyelt; buta, *emellett* még goromba is; későn keltem, s *emiatt* elkéstem; [tanulnod kell], *enélkül* nem mész semmire, tanulni szeretnék, *evégett* jöttem; sokáig távol volt, *ezalatt* nagyon megváltozott; *ezelőtt* (= korábban, régebben) barátságosabb volt; *ezután* (= ezentúl): [Mit várjunk *ezután*, nem látom előre (Berzsenyi Dániel)]. (Szerintem az *ezután* szokásosabb jelentése: mostantól fogva, a jövőben, például: *ezután* nem fogok dohányozni.)

Összefoglalva

Ami a fentiekből kiderül, az az, hogy mivel a szótárban nem találunk minden típussal kapcsolatban útmutatást (s nem is találhatunk, hiszen a szótár nem térhet ki minden esetre, hiszen akkor már szabályokat kellene megállapítania, s ez nem a feladata), érdemes lenne a jelentés vizsgálatán kívül alaposabban utánanézni a lehetséges grammatikai szabályoknak, hogy helyesírásunk még pontosabb legyen.

Irodalom

MHSz.²⁰¹⁷ = Tóth Etelka (szerk.) 2017. *Magyar helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó. Budapest.